

Umírání a smrt klientů adiktologických neziskových služeb

Daniel Randák

e-mail | randak@prevent99.cz

Kontaktní centra PREVENT Strakonice a Prachatice

Autor je dlouholetým pracovníkem v HR službách. Zároveň je předsedou Sekce HR A.N.O. V příspěvku čerpá zejména z vlastních zkušeností a ze zkušeností kolegů ze služeb, které jsou různou formou mezi službami sdíleny.

V listopadu 2020 by měl proběhnout **XV. ročník národní adiktologické konference na téma Umírání, smrt a pohřbívání v adiktologických službách**. Jedním z plánovaných témat by měla být i role adiktologických neziskových organizací v této oblasti. Téma, které generuje řadu otázek, nad kterými je dobré při poskytování našich služeb také přemýšlet. Mnohdy naše služby anoncujeme jako ty, které v oblasti závislostí poskytují komplexní a holistický přístup ke klientům a jejich životním situacím. A v rámci komplexního přístupu se tématu umírání a smrti nedá mnohdy vyhnout.

V jakém poli se pohybujeme

Smrt je součástí života. Dotýká se každého z nás – v profesním i osobním životě. Někdy přijde náhle, jindy si dává na čas. Rád bych proto v krátkosti nastínil, jak s tímto tématem pracujeme v nízkoprahových harm reduction službách (dále jen HR služby). V HR službách pracujeme zejména s tzv. problémovými uživateli drog. Cílem spolupráce je především snižování rizik a škod spojených s užíváním návykových látek na straně klientů, prevence šíření infekčních onemocnění a z toho plynoucí ochrana většinové společnosti před negativními dopady závislostního rizikového chování. Zároveň ale řešíme s klienty řadu těžkých témat, neustále se vzděláváme a specializujeme na různé oblasti naší spolupráce (zdravotně-sociální problematika, krizová intervence, motivace ke změně atd.). Učíme se navazovat důvěrné a bezpečné vztahy s klienty, v rámci kterých pak otevíráme řadu citlivých a osobních témat. Krom jiných rolí plníme jednu, která je, dle mého názoru, pro některé klienty klíčová – pomáháme jim zmírňovat pocit jejich osamělosti. Zároveň jim nabízíme bezpečný prostor, ve kterém si mohou dovolit být sami sebou. Vždy bychom se měli snažit držet si od

klientů profesionální odstup, nicméně vztahy s nimi často bývají dlouhodobé a býváme těmi, kteří o jejich osudech mnohdy vědí více než jejich blízké osoby. Zároveň pracujeme s klienty, jejichž životní strategii lze s trochou nadsázky chápat jako kontinuální páchání sebevraždy. Stárnutí klientů ve službách a jejich postupné „odcházení“ je proto dlouhodobým tématem – měli bychom tedy být na umírání a smrt našich klientů zřejmě připraveni. A měli bychom je od určité fáze jejich života umět také doprovázet. Poznat ten okamžik, kdy je pro klienta prospěšnější s ním na jeho cestě prostě „jen být“. Přijmout fakt, že klienta „nezachráníme“, ale můžeme přispět k tomu, aby z tohoto světa odcházel v ideálním případě smířený alespoň sám se sebou. Ale je tomu skutečně tak? Dá se na smrt člověka, se kterým sdílíme určitou část života, připravit? Jak to děláme? Jaká je naše role v končícím společném příběhu? Co nám pomáhá se zvládnutím tématu smrti? Jak se se smrtí v našich službách vyrovnáváme? Vzděláváme se v tomto směru? Pomáhají nám nějaké rituály? Není ambicí článku dávat jednoznačné a správné odpovědi, jde spíše o vyvolání diskuze nad zkušenostmi, které v této souvislosti máme s cílem být klientům prospěšní i v konečné fázi jejich života. A zároveň tuto naši práci ve zdraví přežít.

Umírání a smrt – jak s tématem pracujeme

Snažíme se zohlednit celou řadu faktorů, ale zřejmě nejdůležitější je, že téma smrti by pro nás nemělo být tabu. Bavíme se o něm na různých úrovních a při různých příležitostech. Objevuje se nejčastěji jako téma na poradách, intervizích a supervizích týmu. Pracovníci mají možnost sdílet a zpracovávat toto téma, pokud se objeví ve spolupráci s některým z klientů. Zároveň ale poskytujeme prostor pro sdílení osobních zážitků s umíráním a smrtí, kterému

je pracovník vystaven ve svém soukromém životě (např. úmrtí blízké osoby, ale i zvířete atp.). Smyslem je snaha vyhnout se traumatizujícím zážitkům na straně pracovníka tak, aby ho v přímém kontaktu s klienty nezaskočila jeho případná reakce na toto téma. Je ale na pracovníkovi, zda možnosti sdílení tématu v rámci týmu využije.

Kdy smrt očekávat – nejčastější možné příčiny úmrtí klientů HR služeb

U našich klientů můžeme úmrtí očekávat v podstatě kdykoliv. Abychom získali prakticky využitelný přehled o rizikových faktorech, sdílají služby HR on-line tabulku úmrtí a fatálních předávkování klientů HR služeb. Za vznikem tabulky stojí zejména Sekce HR pod Asociací neziskových organizací (A.N.O.), která ve spolupráci s Národním monitorovacím střediskem pro drogy a závislosti tuto tabulku v únoru 2017 vytvořila. Tabulka je z části praktickou alternativou Systému včasného varování o nových syntetických drogách (EWS), ale zároveň je reakcí na předpoklad, že pracovníci služeb řeší téma smrti nebo ohrožení klientů na životě velmi často – častěji, než by se mohlo z oficiálních statistik zdát. Zároveň pracuje s hypotézou, že řada fatálních předávkování a zřejmě i úmrtí klientů se pravděpodobně nikdy neobjeví v oficiálních statistikách – např. úmrtí způsobené možným zneužitím silného opiátu může být oficiálně uzavřeno jako úmrtí způsobené srdečním selháním atp. Sdílená tabulka je tak platforma pro on-line přístupnou možnost okamžitého sdílení informací o situaci na drogových scénách. Navíc umožňuje zmínit na konci tabulky rizikové faktory, které by dle názoru služeb stálo za to preventivně zohledňovat při naší přímé práci s klienty. V neposlední řadě lze vyplnění tabulky také chápat jako určitý druh vzpomínky na ty, které již ve službách nepotkáme...

Na základě analýzy výstupů dat z této tabulky lze zjednodušeně rozdělit příčiny úmrtí a předávkování klientů do cca 4 oblastí (často se překrývající):

- předávkování / aplikace neznámé látky / neznámý zdroj NL,
- dlouhodobě neřešený zdravotní stav,
- kombinace NL + zdravotní stav + životní styl,
- jiné (nehody, utonutí, sebevraždy, násilné trestné činy, nedodržení bezpečnostních norem – požáry atp.).

Pokud se v anamnéze klienta objevují výše zmíněné faktory, mohou pracovníka upozornit na skutečnost, že je klient vystaven vyššímu riziku úmrtí či předávkování.

Co pomáhá lepšímu zpracování tématu umírání a smrti

- sdílení tématu v týmu, ale i mezi pracovníky a klienty
- dobře zpracovaná osobní zkušenost na straně pracovníka
- víra – ve smyslu vnitřně zpracovaná odpověď na otázku, co se asi děje po smrti (cílem není „nutit“ svému

okolí svůj názor, nýbrž klidnější přijetí tématu na straně pracovníka a lepší schopnost s tématem dále pracovat v kontaktu se svým okolím)

- literatura, filmy...
- zážitky lidí, kteří např. prodělali klinickou smrt (viz níže)
- vzdělávání se v této problematice – např. kurzy v oblasti paliativní péče, konference atp.
- znalost fází smutku a aktivní práce s nimi (např. model E. Kübler-Rossových: popření – hněv – smlouvání – deprese – smíření)
- rituály (viz níže)

Jaké rituály provádíme

V rámci služeb existuje velká pestrost rituálů, pomocí kterých se loučíme s našimi klienty. Jednou z možností je účast pracovníků na pohřbu nebo individuální rozloučení s klientem na místě jeho posledního odpočinku – pokud to jde. Zároveň se v zařízeních zapalují svíčky, někde jsou zřízené symbolické „oltáře“, kde se mohou se zesnulým symbolicky rozloučit i klienti, v některých službách se např. rituálně spalují polínka se jmény zemřelých klientů, pouštějí se vzdušné nebo vodní lampióny atp. Důležité v tomto směru bývá absolvovat poslední rozloučení se zemřelými klienty a uzavřít tak společnou etapu našich životů.

Co budí naději pro naše lepší doprovázení klientů

Například již výše zmíněné zkušenosti lidí, kteří se ocitli v blízkosti smrti. V poslední době např. hezky popsany prožitek v životopisné knize Dana Horyny Přezil jsem sám sebe, kde popisuje takovýto svůj zážitek z dětství:

„Topil jsem se... A bylo to nádherné. Vidím to jako dnes, mám zatajený dech, voda je kalná, snáším se a padám do tmy... Pak vydechnu. Bublíny stoupající k hladině se překotně třesou a zvětšují a já si říkám, že jsou to andělé. Z bahnitého dna se začíná linout záře a já cítím bezpečí. Všechno tam v té hloubi bylo totálně jasné. A uvnitř mě nebylo nic, co by bylo k řešení. Líbilo se mi to. Zvláštní a mocný zážitek. Skutečně jsem cítil blízkost smrti. Ale neděsila mě, naopak.“

Zní to téměř jako pozvánka na zážitkový kurz, který jednou čeká každého z nás. A zdá se, že by takový „konec“ vlastně nemusel být děsivý. Poznatek, o který se jde opřít a přispět tak k našemu klidnějšímu přístupu ke klientům v rámci jejich doprovázení.

A pak se stane, že...

...se dozvíte z několika věrohodných zdrojů, že váš dlouholetý klient zemřel... Všechno kolem smrti klienta ošetříte tak, jak nejlépe dovedete. S klientem se symbolicky rozloučíte a tuto kapitolu v sobě uzavřete. A po nějaké

době se tento klient znenadání opět ve vaší službě objeví... I na takovou možnost, že čas od času někde někdo zkrátka „vstane z mrtvých“, je dobré být v našich službách připraven...

LITERATURA

ČERVINKOVÁ, R. *Dan Horyna: Přežil jsem sám sebe*. Praha: Grada, 2020.

RANDÁK, D. *Tabulka úmrtí a fatálních předávkování klientů HR služeb*. 2017. Dostupné z: https://docs.google.com/spreadsheets/d/10seRr2egRUP74xOBT6uVgQQRxxJRUCNia7yIUxk_vrY/edit#gid=0.

Loučení s klienty – vodní lampion
Zdroj: KC PREVENT Strakonice